

КРИТИКА И БИБЛИОГРАФИЈА

„ЗБОРНИК ДОКУМЕНАТА И ПОДАТАКА О НАРОДНООСЛОБОДИЛАЧКОМ РАТУ ЈУГОСЛОВЕНСКИХ НАРОДА“, том I

I том „Зборника“ изазвао је ванредно велико интересовање у целој земљи, а посебно у нашој Армији. Овакво интересовање лако је објаснити, јер се та документа односе на најславнији период наше прошлости, период Ослободилачког рата и Народне револуције у коме су многи активно учествовали. Крвно везани за нову, социјалистичку Југославију, наши људи са великим интересовањем проучавају документа о времену у коме су ударени њени темељи. За припаднике Армије документи имају посебан значај, због тога што омогућују свестраније и темељитије проучавање искустава нашег Ослободилачког рата и служе као драгоцен материјал за писање његове историје.

Иако се овим томом није могла да да потпуна слика устанка у Србији 1941, ипак се из објављених докумената могу да виде: покретачка и руководећа снага устанка, основни моменти његовог развоја и његови циљеви, као и ситуација у којој се услед устанка нашао окупатор и његови помагачи.

Пре свега, документи убедљиво показују ону инспираторску, организаторску и руководећу улогу КПЈ, њеног Централног комитета на челу са другом Титом, која је била од одлучујућег значаја за подизање народа на устанак и његов коначан успех.

У прогласима од 22 јуна (поводом напада фашистичке Немачке на Совјетски Савез), 12 и 25 јула — који су донети на посебном месту — ЦК КПЈ позивао је народе Југославије на оружани устанак, указујући да је борба Совјетског Савеза уједно и њихова борба и да стога морају свим снагама да учествују у њој:

„Радници и раднице Југославије!
Не дозволите да се пролива драгоцена крв херојских совјетских на-

рода без вашег учешћа“. (Проглас од 22 јуна)

„Сада је време, сада је куцнуо час да се дигнете сви као један у бој против окупатора и његових домаћих слугу, крвника наших народа.“ (Проглас од 12 јула)

Позивајући чланове Партије да се ставе на чело оружаног устанка, Партија их је учила и како треба да се држе у борби:

„Комунисти, на вама лежи тежак, али частан задатак организације извођења тешке борбе са крволочним фашистичким злочинцима... Не прегајте ни пред каквим жртвама сада кад је у питању ослобођење народа.“ (Проглас од 12 јула)

Тако су КПЈ и њен ЦК, верни интернационализму, испуњавали своје обавезе према првој у свету социјалистичкој земљи, у данима када се радило „о животу и смрти совјетске државе, о животу и смрти народа СССР-а, о томе — да ли ће народи Совјетског Савеза живети у слободи или ће пасти у ропство“ (Стаљин: „О великом Отаџбинском рату Совјетског Савеза“, стр. 9)

Из докумената се такође види како су ПК КПЈ за Србију, партиске организације и чланови Партије у Србији, под непосредним руководством ЦК КПЈ и дуга Тита, организовали партизанске одреде и подизали српски народ на оружани устанак. При томе, Партија је настојала да се устанак развија у свим крајевима, да у борби суделују сви народи Југославије и да туку окупатора на свакој стопи земље. Истовремено — са првим већим победама, Партија је указивала да се не смемо заносити успесима, већ треба да се боримо за њихово учвршћење и извојевање нових успеха. У писму ОК за Шабачки округ, од 12 августа, ПК КПЈ за Србију пише:

„Ми већ данас можемо рећи да је српски народ, као и народи осталих земаља Југославије, пошао на устанак. Непријатељ већ осећа да му гори под ногама. Али, још много треба учинити у појединим крајевима па да се непријатељ свуда заиста осети као у „опседнутој тврђави“. Тај задатак лежи на нашој Партији. И она га мора часно извршити, не само ради дуга свом народу, већ и ради дуга херојском Совјетском Савезу, који бије у историји света незапамћену битку за слободу читавог света“. (Док. бр. 3, стр. 37)

Акције партизанских одреда у Србији одвијале су се по унапред припремљеном и разрађеном плану Политбироа ЦК КПЈ. Изненађени ударцима партизана Немци су падали у такву панику „да су у гаћама и кошуљама бежали у град“ (Док. бр. 20, стр. 91), а „немачки официри у гаћама бежали испред наших одреда“ (Док. бр. 23, стр. 104)

У прво време самоуверени Немци су се надали да ће снагама којима су до тада располагали у Србији, тј. са 3 дивизије — тзв. 15. таласа (704, 714 и 717), разбити и уништити партизанае и тако спречити ширење устанка.

Немачки војни заповедник на Балкану извештава 16 августа Врховну команду о ситуацији у Србији:

„Можемо се надати да ће се немири локализовати планском борбом против банди са свима расположивим трупима, полицијом СС, српском полицијом; затим образовањем моторизованих потерних одреда, ратним маршевима у циљу вежбе, као и планском и појачаном пропагандом, и даљим успесима на Истоку“. (Док. бр. 129, стр. 367)

Међутим, није много требало па да се и Немци у то разувере.

У свакодневним борбама немачке трупе трпеле су осетне губитке у људству и материјалу. Оне су, како у саслушању признаје тадашњи војни заповедник у Србији Беме, „могле само уз највеће губитке да сачувају своју кожу“. (Док. бр. 293, стр. 683)

Размах устанка такође је паралисао и онемогућио рад квислиншког апарата и немачке окупационе управе. „Управа је и даље закочена у целој земљи, осим у

Београду, околини Ниша и у Банату“ — жали се у свом извештају немачки војни заповедник у Србији 9 октобра 1941 год.

Пошто је све више и више јединица требало за Источни фронт, Немци су покушали да устанак у Србији угуше снагама домаће реакције. Због тога, у прво време они организују Љотићеве и Пећанчеве банде и јаку жандармерију. Али кад ни ово није дало жељене резултате, и кад су борбе постале све јаче, Немци су образовали Недићеву владу која, поред демагошких парола „спаса српства и српских глава“ и издавања „антикомунистичких“ прогласа са потписима „најугледнијих“ људи, формира и тзв. Недићеву добровољачку војску. Не рачунајући снаге Драже Михаиловића, квислиншке јединице у Србији (Пећанчеве, Љотићеве и Недићеве) сигурно су тада имале близу 15.000 људи. Ипак, оне нису могле да угуше устанак ни да постигну ма какав успех. Напротив, Недићева „акција чистиња Србије од комуниста“, која је изведена почетком септембра, претрпела је потпун неуспех. Због тога су Немци, за непуних месец дана по стварању Недићеве владе, морали да констатују да „**влада Недићева није у стању да угуши устанички покрет**“. (Док. бр. 166, стр. 443

— Подвучено у оригиналу)

Објављени документи показују да је Дража Михаиловић имао нарочиту улогу у окупљању снага српске реакције. Иако није имао намеру да се бори против Немаца, он је био принуђен да потпише споразум са партизанима, јер су поједине четничке јединице, и без његовог наређења, већ биле ступиле у борбу. За цело време краткотрајне сарадње, Дража је вребао згодан моменат да мучки нападне партизанае. После неколико дана од споразума у Брајићима Дража је, по унапред разрађеном плану, напао Ужице, Чачак, Горњи Милановац и друга места на ослобођеној територији, и повукао своје трупе са фронта према Немцима. Захваљујући будности Врховног штаба НОПОЈ, као и високој политичкој свести и јунаштву бораца и руководиоца партизанских одреда, тај план није успео, јер су партизани разбили четничке банде и сатерали их у њихово гнездо — Равну Гору. Дража је био принуђен да моли за поновни споразум. Врховни штаб, у интересу борбе против окупатора и издајника, пристао је на преговоре и споразум је закључен 20 новембра 1941 године. Као што је познато, Дража није ни њега поштовао.

Документи показују и како су Немци, да би угушили устанак, упоредо са окупљањем домаће реакције, вршили незапамћен терор над становништвом. Каквих је размера био тај терор, између осталог, говоре и ова два одломка из Кајтелове и Беме-ове наредбе.

У Кајтеловом наређењу за угушење устанка у Србији, између осталог, каже се:

„Вођа је сада наредно да треба свуда применити најоштрије мере, како би се покрет угушио у најкраћем року.“...

... „При томе имати у виду да један човечји живот у дотичним земљама често не вреди ништа и да се застрашујуће дејство може постићи само необичном свирепости. Као одмазда за живот једног немачког војника мора се у тим случајевима узети као опште правило, да одговара смртна казна 50—100 комуниста“.

(Док. бр. 159, стр. 432)

А немачки војни заповедник у Србији — Беме — овако је прецизирао то наређење:

„Буде ли губитака међу немачким војницима или „фолксдојчерима“... наредиће се одмах стрелјање... према следећим стопама:

а) за сваког убијеног немачког војника или „фолксдојчера“... 100 заробљеника или талаца;

б) за сваког рањеног немачког војника или „фолксдојчера“... 50 заробљеника или талаца. (Док. бр. 203, стр. 503)

Доследно спроводећи у живот такво наређење, Немци су у Србији 1941 починили ужасна зверства. О томе говори масовни покољ у Београду, Панчеву, Краљеви, Крагујевцу и другим местима.

Али ни терором, ни помоћу домаћих издајника, није се могао угушити ослободилачки устанак српског народа. Он је све више растао и јачао. Немци су морали да шаљу у Србију све нове и нове трупе. Тако су до половине септембра 1941 послали 3/433 пп 164 пд, један артиљеријски дивизион; ојачани 125 пп и 3/220 ап. Али размах устанка био је такав, да ове снаге нису измениле ниуколико ситуацију у њихову корист. Неколико дана после одاشињања 125 пп из Грчке у Србију, немачки војни заповедник на Балкану извештава Врховну команду да „за извођење борбених операција ни у ком случају нису до-

вољне немачке снаге у Србији, па ни довођење ојачаног 125 пеш. пука“. (Док. бр. 154, стр. 423)

И даље су довлачене нове јединице. За извођење Прве непријатељске офанзиве, поред наведених јединица, Немци су довели 342 пешадиску дивизију из Француске која је имала три пешадиска и један артиљеријски пук, један тенковски батаљон 100-те тенковске бригаде и један дивизион 202 оклопног ловачког пука. Немци су отпочели I офанзиву са 342 пд, једним тенковским батаљоном, једним дивизионом 202 лов. пука, 125 ојачаним пп, 2 батаљоном 750 пп, уз садејство других делова 718 дивизије (из Хрватске) и знатних усташких и домобранских снага, као и уз широко учешће Недићевих и Љотићевих одреда, да би у Мачви опколили и уништили партизанске снаге. Они су хтели масовним терором и исељавањем становништва да створе „застрашујући пример“ за целу Србију и Југославију — што је требало да доведе до „смирења земље“.

Услед жестоког отпора партизанских одреда Немци су претрпели осетне губитке и потпун војнички неуспех. За освету они су похватили и затворили у концентрационим логорима око 30.000 људи међу ненаоружаним становништвом. Насупрот томе, партизански одреди, предузимајући снажне противнападе, постигли су велике успехе и ослободили читаву Западну Србију са градовима: Ужицем, Чачком, Горњим Милановцем и др. Ти велики успеси показали су да се немачки план — о угушењу устанка помоћу 342 дивизије, и стварања „застрашујућег примера“ — изјаловио. То су увидели и сами Немци. Због тога је немачки војни заповедник у Србији хитно тражио нову дивизију коју је Хитлер обећао још у септембру.

Десетину дана после почетка I офанзиве, у штабу фелдмаршала Листа, озбиљно је разматрано питање да ли се могу постићи неки практични резултати ако се офанзива продужи само са 342 дивизијом. Веома је интересантан предлог Листовог начелника штаба да се 342 пд и 125 пп одмах пребаце за Источну Србију, да се најпре створи сигуран „немачки коридор“ на осипруге Београд—Ниш и са њега, као полазне базе, предузме озбиљнији напад на ослобођену територију, када се тамо доведу нове немачке снаге. Лист је одбио овакву концепцију да се не би препустила исувише велика иницијатива устаницима. После тога 342 дивизија продужила је

акције све док није дошла 113 пд. Она је такође имала три пешадиска и један артиљериски пук.

Немци су се користили издајом Драже Михаиловића и крајем новембра предузели II фазу I офанзиве са снагама 342 и 113 пешадиске дивизије, појединим батаљонима дивизија 15. таласа, заједно са Недићевим и Љотићевим одредима, и уз помоћ Павлићевих трупа. Немци су отпочели напад на ослобођену територију Западне Србије и после жестоке борбе постигли делничне успехе: заузели Ужице, Чачак, Горњи Милановац и друга места. Но и поред тога они нису постигли основни циљ — уништење партизана и ликвидирање устанка у Србији. Врховни штаб НОПОЈ повукао се са делом одреда у Санџак, где су се наставиле борбе, и ускоро формирао Прву пролетерску бригаду — прву јединицу наше регуларне војске.

Ни устанак у Србији није био ликвидран. У Јабланици и Топлици, као и делу Источне Србије, и даље су постојале ослобођене територије. У Западној Србији наставили су борбу партизански одреди који су остали на терену, и они које је Врховни штаб упутио из Санџака у Србију. О томе говоре и наши и немачки документи.

Тако је српски народ наставио борбу за своје ослобођење. Најбољи његови синови, сврстани у Првој и Другој пролетерској бригади, под руководством друга Тита, пошли су да разгарају пламен устанка и сеју братство и јединство широм наше земље. Они су се из осталих крајева Југославије са својим корпусима 1944 године поново вратили у Србију, где су већ биле формиране нове бригаде, дивизије и корпуси.

У документима се такође види са каквим је интересовањем и очекивањем напредна светска јавност, а у првом реду у Совјетском Савезу, пратила нашу борбу и како је изражавала наду и увереност да ће наши народи истрајати у својој борби све до коначне победе. Тако су на пример, руски партизани, преко радио Москве слали поздраве партизанима Југославије:

„Дубоко смо уверени да ћете ви, као и ми, истрајати у овој херојској борби против заједничког непријатеља све док заједно са славном Црвеном армијом коначно и потпуно не уништите немачки фашизам“. (Док. бр. 84, стр. 273)

Наши су народи, под руководством КПЈ и друга Тита, не само истрајали у

борби за своје ослобођење све до коначне победе, већ учинили и много више. Зато су ови документи, који говоре о борби наших народа и њиховом доприносу за уништење фашистичких освајача, најубедљивији одговор лажовима и клеветницима који се скривају под фирмом „критичара“ и настоје да по сваку цену „докажу“ да борбу у Југославији није организовао и водио ЦК КПЈ, са другом Титом на челу, већ да је она била „јуначка“, али стихијска и спонтана. Због тога ће ови документи бити један од значајних прилога у осветљавању херојског лика наше Партије, њеног Централног комитета и друга Тита у најславнијем периоду наше историје, нашем Ослободилачком рату и Народној револуцији.

* * *

Овај том „Зборника“ служиће као драгоцен и незаменљив материјал за проучавање изградње наше Народне армије и њених борбених искустава у првој, најтежој години рата. Чињеница да је борбом у Србији непосредно руководио Врховни штаб НОПОЈ, и лично друг Тито, од ванредне је важности. Баш због тога, документа која су објављена у овом тому дају материјал за проучавање оних основних питања, која је наша Партија морала да реши при подизању устанка и стварању народне револуционарне армије.

Позивајући народе Југославије на оружани устанак, Партија је била свесна огромних тешкоћа пред којима се налазила. Једно од најтежих али и најважнијих питања, које се морало решити, било је стварање народне армије у условима окупације. Створити такву армију, значило је, у тим до тада непознатим условима, решити тако важна и сложена питања, као што су питање командног кадра, наоружања, позадине, мобилизације и обуке, организације, а такође и најцелисходнијих форми борбе у таквим условима. Без решења ових питања није се могло ни замислити стварање народнореволуционарне армије.

Једно од најважнијих питања било је **питање командног кадра**. Користећи се искуствима стварања Совјетске армије и имајући дубоку веру у стваралачке снаге широких народних маса, ЦК наше Партије и друг Тито оријентисали су се на стварање командног кадра из редова радника, сељака и народне интелигенције. Кроз напоран рад Партије и штабова одре-

да најбољи радници и сељаци, а такви су у првом реду били комунисти, издизани су на руководеће положаје, и кроз сталне акције стицали искуства и развијали се у све боље и вештије команданте. У погледу могућности издизања и развоја командног кадра из редова најбољих радника и сељака, Партија се упорно борила и против погрешних мишљења да у партизанским одредима нема довољно људи за подизање на команде дужности. Тако на пр. 14 августа 1941 године ПК КПЈ за Србију писао је Окружном комитету за Ужички округ:

„Јако нас чуди да сте читав рад партизанских одреда укочили само због нерешеног питања команданта. Саопштавамо Вам одлуку да наш инструктор из Поморавља не може доћи за команданта. Сматрамо да код Вас има људи који могу преузети ту дужност, и да нисте пошли по линији најмањег отпора, то питање бисте досад решили“. (Док. бр. 5, стр. 49)

Акције и окршаји истицали су све нове и нове људе који су били способни да руководе јединицама, тиме се на пракси побјало мишљење о немогућности издизања руководиоца из властитих редова.

Тражећи од ПК КПЈ за Србију руководиоце за партизански одред, ОК КПЈ за Нишки округ пише:

„Пошаљите нам неколико иницијативних искусних партизана... Ово примите као најозбиљније, јер док ми стекмо искуство проћи ће времена, а изгубићемо кадрове“. (Док. бр. 8, стр. 59, 60)

Међутим, после непуних месец дана, за које је време одред извео неколико акција, исти Окружни комитет јавља:

„Прошли пут смо вам тражили 5 искусних партизана. Потребни су, али нису неопходни, јер смо већ стекли искуства и постављене задатке ћемо сопственим снагама решити“. (Док. бр. 13, стр. 70, 71)

Упоредо са одабирањем командног кадра, Партија је водила бригу и о подизању његовог војно-стручног знања. Командни кадар обучавао се свакодневно: у акцијама, на конференцијама на којима се критички претресала свака акција, на краћим и дужим курсевима итд.

„Искористити сваки час времена за агитпроп. рад и подизање кадрова“ — каже се у писму ПК од 12 августа 1941 год. (Док. бр. 3, стр. 38)

„Одмах по пријему ове наредбе организовати курсеве за осposбљавање десетара за будуће командире“ — стоји у наређењу штаба 1 батаљона Крагујевачког одреда. (Док. бр. 49, стр. 194)

Од самог почетка непријатељ се на својој кожи уверио да је руководство партизанских одреда, које је поникло из редова радника и сељака, зрело и искусно руководство. Он то констатује и у својим извештајима:

„Борбе око Ковиљаче показале су да српски устанички покрет расположе добрим вођством“ — каже се у док. бр. 151 на стр. 416.

„Њихова борбена снага и руководство су се битно побољшали“ — констатује се у документу бр. 204, стр. 504.

У Србији, као и у целој земљи, подизао се и изграђивао наш нови командни кадар, кадар народних официра и подофицира наше револуционарне Југословенске армије, који је у рату, у револуционарној борби часно извршавао своју револуционарну дужност, а врши је и данас.

Из докумената се види и како је наша Партија решавала друго важно питање које је у току подизања устанка требало решити — **питање наоружања**. И ту се наша Партија нашла у посебним условима. Оружје старе Југославије запленио је окупатор, а без организоване власти и позадине није могло ни бити потребних фабрика оружја и муниције. Само се у незнатној мери могло рачунати и на оружје бивше југословенске војске, које је, на иницијативу Партије и војних комитета, прикупио и сакрио народ.

„Резерве у оружју (у прикупљању) нису исцрпљене. Постоје нарочито велике могућности на сектору II чете, којој је и постављено да буде главни набављач оружја за читав одред“ (Док. бр. 6, стр. 52)

Међутим, то није био нити могао да буде главни и одлучујући извор за наоружање партизанских одреда. У условима окупације и постојања окупаторских и квислиншких војних формација, у условима борбе против њих, а према упутствима

Партије, непријатељ је био основни извор за снабдевање оружјем, муницијом и осталом опремом партизанских одреда. У писму ПК КПЈ за Србију, од 12 августа 1941 године, каже се:

„...Наоружавајте се разоружавањем жандарма, жанд. станица, немачких војника, те нападањем на непријатељске транспорте и слагалишта оружја и муниције и остале ратне спреме“. (Док. бр. 3, стр. 37)

Спроводићи директиве Партије, партизански одреди су се, у непрекидним акцијама, снабдевали оружјем, и то не само пушкама и митраљезима, већ и артиљеријом и тенковима. Тако је било и у читавој земљи, а не само у Србији.

За устанак у Србији 1941 године, као и за помоћ партизанима у другим крајевима у наоружању, веома је видну улогу одиграла фабрика оружја и муниције у Ужицу, али то ниуколико не мења чињеницу да је непријатељ остао главни извор за снабдевање наше војске оружјем и муницијом скоро за читаво време рата.

Документи показују како је решавано и питање **организације снабдевања** партизанских одреда храном, одећом, обућом и другим потребама за вођење рата.

У тешким ратним условима Партија је, стојећи на линији борбе против окупатора и домаћих издајника и борбе за национално и социјално ослобођење, решавала питање јединства фронта и позадине. Партија је решила то питање **организовањем слободних територија** као база за успешнији развој устанка и шире организовање снабдевања јединица преко народне власти, ослањајући се при томе на нераскидиву везу партизанских одреда и народа. Ослобођена територија Западне Србије, имала је и у томе погледу веома велики значај.

„Политбиро ЦК КПЈ је у Београду израдио читав план развита партизанских операција у Србији и план за стварање слободне територије у Западној Србији, као базе за успешније руковођење и развитак целокупне оружане борбе у Југославији“. (Тито, Извештај на V конгресу КПЈ, „V конгрес КПЈ“, стр. 65, 66)

Већ у септембру Врховни штаб НОПОЈ прешао је из Београда на ослобођену територију Западне Србије одакле је наставио да руководи борбом. На њој је Партија преко народних власти, под паролом „Све за фронт“, организовала свестрану помоћ партизанским одредима. Документа

бр. 56, 57 и 64 говоре о томе. У извештајима „Борбе“ о акцијама за помоћ фронту види се доследно спровођење у живот принципа јединства фронта и позадине.

„Садашњи величанствени устанак српског народа не зна за разлику између фронта и позадине. Читава Србија, и њезин ослобођени и њезин неослобођени део, јесте фронт, на коме бију најбољи синови и кћери српског народа битку против угњетача, пуну беспримерног хероизма и самопрегора. Битка се води на положајима, битка се води иза положаја, у позадини. Фронт и позадина једна су целина, која живи и ради и дише само за један циљ...“

„Победити на том позадинском фронту исто толико је важно и нужно, као што је важно и нужно на положајима против окупаторских банди“. (Док. бр. 56, стр. 210 и 211)

Васпитавајући народне масе на принципу нераскидиве везе између фронта и позадине, наша Партија и народна власт организовали су свенародну помоћ фронту и партизанским одредима, како на ослобођеној, тако и на неослобођеној територији.

„Нарочито су радници показали високу свест у помоћи фронту. Око 150 радника-ца текстилне радионице приложило је једнодневну надицицу за фронт, а раднице из те радионице узеле су још и да плету чарапе и џемпере за партизане“. (Док. бр. 57, стр. 213)

„Храну доносе сељаци у довољним и све већим количинама“. (Док. бр. 6, стр. 52)

„Снабдевање: — добровољни прилози од сељака, обилно... Јављају се претставници села да нам помогну у снабдевању“. (Док. бр. 14, стр. 73)

„Одзив је изванредан. Тако су у општини Г. сељаци одмах приложили 1.500 кг пшенице, 500 кг сланине и око 100 пари чарапа“. (Док. бр. 46, стр. 180)

Несечична помоћ, коју је пружао народ нашој војсци, нераскидива повезаност народа и војске, јединство фронта и позадине, стварање ослобођених територија, несумњиво су били веома значајни и утицајни чиниоци наших успеха и победа.

Из објављених докумената види се ка-

ко је 1941 године решавано питање мобилизације и обуке у Србији. Као што је познато око језгра партизанских одреда — комуниста, скојеваца и симпатизера Партије — добровољно су се окупљали најборбенији људи. Кад се развијао устанак, стварале ослобођене територије, игд партизански одреди су примењивали систем добровољне, а не присилне мобилизације. У писму друга Тита Дражи Михаиловићу каже се:

„По питању присилне мобилизације ми смо начелно против ње. Мобилизација треба да буде добровољна, путем убеђивања... Скупљање добровољаца путем добровољне мобилизације има ту предност, што су јединице састављене од таквих бораца квалитативно много боље него оне које су састављене од присилно мобилизованих. Ми немамо ни оружја ни ратне спреме у таквој количини да бисмо могли рескирати да дамо оружје у руке разних несигурних елемената“. (Док. бр. 53, стр. 205)

Појачаним политичким радом, контролом при примању у партизанске одреде и чишћењем одреда од лабавих и несигурних елемената партизански одреди су се квалитативно учвршћивали.

Систем добровољног ступања и мобилизације на добровољној бази условио је да су се партизански одреди већином попуњавали омладинцима који раније нису служили војску. У вези са овим Партија и партизански штабови посвећивали су велику пажњу и војно-стручној обуци бораца. Обука се спроводила како за време акције, тако и на слободним, посебним часовима и дискусијама на којима се претресала свака акција и извучила драгоцен искуства.

„Критички осврт на војне акције — разлог неуспеха — недисциплиновано држање људи у акцији, рђаво постављање на друму“. (Док. бр. 14, стр. 74)

„Изводимо свакодневно војничку обуку. Људи се уче са задовољством“. (Док. бр. 14, стр. 75)

„С обзиром да је број омладинаца врло велики... мора се нарочита пажња посветити обуци“. (Док. бр. 21, стр. 96)

„Такође се врши обука по свим четама, односно водовима у војнич-

ком погледу (егзерцир, ратна служба) сваког дана“. (Док. бр. 42, стр. 170)

„Штабови чета ће редовно одржавати часове из руковања оружјем и војне обуке. За ово користити сваки слободан тренутак како у логору тако и ван њега“. (Док. бр. 49, стр. 194)

Свестрано залагање партиске организације и партизанских штабова и команди давало је резултате: партизани су све више стицали искуства и све вештије и умешније задавали непријатељу ударце.

Документа дају материјала и за проучавање тактике партизанских одреда, а у уској вези са њом и њиховог организационог устројства и развоја. Још у првом броју „Билтена Главног штаба НОПОЈ“ друг Тито је јасно одредио задатке партизанских одреда у борби за ослобођење земље против окупатора и домаћих издајника. Поред осталих задатака партизански одреди „морају рушити све оне објекте који служе фашистичким освајачима: железнице, мостове, фабрике, радионице, складишта муниције и оружја; они морају свим силама онемогућити окупатору да узимају сељацима жито, стоку и остале намирнице...“ Даље: „партизански одреди морају неуморно развијати отпор народа, дижући народне устанке и стављајући се на чело тих устанака као борбено језгро“. „У случају повољних стратешких и других околности при извођењу крупних операција створиће се, према потреби, из више партизанских одреда крупне војне јединице“. (Тито, Извештај на V конгресу КПЈ, „V конгрес КПЈ“, стр. 67, 68)

Из овога се јасно види да су основни задаци партизанских одреда били: да у почетку, комбиновањем диверзантских и партизанских акција, наносе окупаторима и домаћим издајницима ударе, подижу морал код народа, те акције развијају у општенародни устанак и тако створе услове за формирање крупних војних јединица, способних за решавање сложених војничких задатака и извођење обимнијих војних операција. У току извршења ових задатака мењала се и тактика партизанских одреда. Одреди су, у прво време, били мање, јако покретљиве и офанзивне ударне групе и јединице, које дејствују изненада и на најосетљивијим тачкама непријатеља; потом су постале крупније партизанске јединице, које путем заседа, рушења комунација и сл. изолују и уништавају поједине

непријатељске гарнизоне и ослобађају читаве територије. Стварањем ослобођених територија и све успешнијим развијањем општеноародног устанка, одреди бројно нарастају (два, три и више батаљона) и у узајамном садејству бране слободну територију и изводе веће акције, опкољавају велике градове итд. Против технички далеко јачег и опремљенијег непријатеља одреди широко примењују заседе, руше комуникације и жељезничке пруге, а у борби са тенковима употребљавају бензинске флаше, бомбе итд.

Треба истаћи да су плански извођене акције и широк распоред партизанских одреда на целој територији Србије омогућавали одредима да иницијативно и успешно изолирају и плански ликвидирају тако изоловане, мање немачке гарнизоне. То је присилило Немце да мењају своју тактику и да од употребе тзв. потерних одреда пређу на груписање јачих јединица по гарнизонима и на предузимању крупнијих војничких операција.

„Тежња да се једновремено све заштити — пише у свом наређењу фелдмаршал Лист 5 септембра 1941 — крије у себи **опасност распарчавања**“ што... „неизбежно води неуспесима који се у интересу угледа немачке оружане силе не смеју подносити“. (Док. бр. 145, стр. 391)

Ово је показивало растућу моћ снага партизанских одреда, снагу њихове тактике, као и то да су Немци у партизанима гледали све озбиљнију војничку снагу која озбиљно угрожава њихов положај и опстанак у Србији.

Кроз извршавање напред наведених задатака, развијала се и организациона структура партизанских одреда. У почетку диверзантско-партизанских дејстава то су мале групе, састављене од радника, најборбенијих сељака и напредне интелигенције, које се касније, у току расламсавања устанка, претварају у јединице са по два, три и више батаљона. Као карактеристичан пример брзог пораста и развоја јединица може да послужи 2 батаљон Посавског одреда. Батаљон се развио из његове друге чете која је 2 августа 1941 године имала 31 борца, 6 августа 37 (формираних у два вода), 13 августа 80, а после непуних месец дана 322 борца, када је формиран 2 батаљон од три чете. Пре формирања батаљона чета је дејствовала партизански, вршила изненадне диверзантске акције: разоружавала жандарме, спаљива-

ла општинске архиве, изводила успешне заседе итд. После формирања батаљон је, пред вратима Београда, створио локалну слободну територију која се доцније повезала са територијом ослобођене Западне Србије. Његове чете, цвршће везане и оријентисане на извесне одређене терене широко су примењивале заседе, патролирање, разна рушења (друмова, жељ. пруга) и слично, тако да су понекад биле принуђене да се упуштају и у фронталне борбе мањег обима, 4 октобра батаљон је имао 489 људи, формираних у 4 чете, а 11 октобра 645, тако да је свака чета тада имала по 160 људи.

На сличан начин расли су и други партизански одреди у Србији. Али упоредо са развијањем општеноародног устанка и бројчаног пораста партизанских одреда долазе до изражаја и њихове организационе слабости. Иако се са тако крупним одредима могло успешније руководити у време већих операција, као на пример у борбама у Мачви, ипак су то „биле више територијалне јединице, које су углавном браниле свој крај, своја села и своје куће, дакле — имале су локални карактер и нису биле способне, као такве, за покретни рат да оду са своје територије и да ратују и у другим предјелима наше земље“. (Тито, Извештај на V конгресу КПЈ, „V конгрес КПЈ“, стр. 94).

А то је уједно значило да „оружани устанак треба развијати не само у ширину, у масовност, тј. квантитативно, већ и квалитативно. Показало се да се мора прећи на стварање правих војних јединица, способних да напусте своју територију и да ратују гдје год је потребно и гдје год им се нареди“. (Тито, Извештај на V конгресу КПЈ, „V конгрес КПЈ“, стр. 93, 94)

Прва наша таква јединица, Прва пролетерска бригада, формирана је већ у децембру 1941 године, непосредно иза I офанзиве, а са даљим развитком борбе формирају се и друге бригаде наше Армије. Али упоредо са стварањем ударних бригада и даље су се у појединим крајевима стварали партизански одреди, као подесна организациона форма за организовање маса у борби против окупатора, али са тенденцијом да се и они, у складу са развојем ситуације, претварају у регуларне јединице.

*
*
*

То су нека основна питања које је наша Партија још у првим данима устанка морала правилно да постави и реши, а ко-

ја су била од пресудне важности за стварање наше народне Армије. Објављена документа, као уосталом и цели ток Ослободилачког рата, показују да је Партија та питања у потпуности решила. За проучавање и уопштавање ратних и револуционих искустава и искустава стварања армије, и овај том, као и остали који ће изаћи, биће од великог значаја.

Међутим, први том „Зборника“ има извесних празнина. У њему, на пример, нема докумената из оног времена када је КПЈ спроводила политичке и организационе припреме за подизање оружаног устанка (одржавање партиских конференција, преговори са извесним политичким партијама о стварању народноослободилачког фронта, стварање војних комитета, организовање одбеглих маса испред усташког ножа у партизанске одреде, организовање диверзантских група итд.). Такође није довољно документован ни онај временски период од напада фашистичке Немачке на Совјетски Савез, па до средине августа 1941 године за који је објављено само девет наших и 21 непријатељевих докумената. Без сумње, тај број докумената је исувише мали да пружи потпунију слику стања и развоја догађаја у томе веома интересантном раздобљу, нарочито ако се има у виду да је то био период организовања већине партизанских одреда, извођења многобројних акција, диверзија и осталих

припрема. У „Зборнику“ такође нема докумената о борбама партизанских одреда у Војводини, Косову и Метохији, као и делу Санџака, који данас чине саставни део Народне Републике Србије, па чак ни докумената свих партизанских одреда који су дејствовали у Србији 1941 године. Сасвим је природно да то знатно отежава стицање тачне слике о борбама тих одреда. У „Зборнику“ је објављено 14 докумената Посавског одреда (10 од њих припадају 2 батаљону), 5 Крагујевачког, 3 Космајског, 2 Ужичког и 1 Бабичког одреда. Као што се види нема докумената за тако крупне одреде као што су били Подрински (Мачвански), Ваљевски, 1 и 2 Шумадиски, Чачански и други одреди, док се неки одреди (Кукавички, Врањски и др.) чак и не спомињу.

Прикупљањем докумената, којих свакако још има код појединаца или на другим местима, треба што пре ликвидирати те празнине, а у томе могу помоћи и они другови који су учествовали у тим одредима.

Овај том и остали томови „Зборника“ треба да даду још више потстрека нашим војним кадровима да што интензивније проучавају и далеко више пишу о нашем Народноослободилачком рату, нашој Народној револуцији, најславнијем периоду у историји наших народа.